

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Dumitru Limona, Natalia Trandafirescu, DOCUMENTE ECONOMICE DIN ARHIVA CASEI COMERCIALE IOAN ST. STAMU (1714—1876) vol. I, București, 1983, 1.089 p.

În cadrul unor publicații de specialitate sau al unor reuniuni științifice internaționale din ultimii ani, s-a constatat necesitatea investigațiilor de arhivă pentru clarificarea unor aspecte ale desfășurărilor istorice din spațiul sud-est european. Fără îndoială că publicarea unor izvoare sau instrumente de lucru, cum este cazul catalogului de față, este de cea mai mare importanță pentru cercetătorii interesați mai ales în evoluția vieții economice a popoarelor din această zonă geografică. În acest sens publicarea arhivelor unor case de comerț cu întinse ramificații în zona balcanică este absolut necesară pentru cercetarea formării burgheziei din sud-estul Europei.

Volumul întâi al lucrării pe care urmează s-o prezentăm are meritul de a pune la dispoziția specialiștilor o mare cantitate de informații inedite, importante pentru istoria economică, socială și uneori politică a României, mai cu seamă în contextul relațiilor dintre țările din sud-estul și centrul Europei. De altfel această concluzie se degajă și din ampla „Introducere” (p. 9—47) alcătuită cu competență de Natalia Trandafirescu. Referindu-se la întregul material din fondul casei comerciale Stamu (7 830 documente), autoarea ne prezintă o serie de date asupra familiei Stamu pentru o perioadă de aproape 150 ani, absolut necesare pentru o mai bună înțelegere a celor expuse în corespondența inventariată, în primul rând, dar și pentru a putea să urmărim evoluția unei familii de mari negustori, tipică, am adăuga noi, pentru burghezia comercială din sud-estul Europei.

Cum era și firesc, autoarea „Introducerii”, ca și regretatul coautor al *Catalogului*, Dumitru Limona, într-o serie de studii publicate anterior¹, utilizând informațiile din documentele inventariate, dar și o întinsă bibliografie de specialitate, analizează unele

aspecte ale vieții economice, sociale și politice din veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea. Alt merit al studiului introductiv este acela de a reliefa conținutul documentelor catalogate, avizându-l pe cercetător că în acest fond poate să găsească informații privind: comerțul, finanțele, creditul, schimburile monetare, pătrunderea capitalismului în agricultură, arendășia, învoielile agricole, date privind viața socială și politică din România și Grecia etc.

Așa cum reiese și din „Nota asupra ediției”, rezumatele celor 7 830 de documente și scrisori ale fondului sînt grupate în ordine cronologică, în două volume: volumul I cuprinde anii 1714—1859 și volumul al II-lea 1859—1876. Limitele cronologice au fost impuse de evenimentele politice ce au avut loc în țară, dar și de proporția documentelor cuprinse în fond. Astfel că, primul volum al *Catalogului* cuprinde 4.052 documente, amplu rezumate, dînd impresia uneori a unei traduceri libere a documentului respectiv. De altfel acesta este un alt merit al *Catalogului*, dacă ținem seama de faptul că documentele puse astfel în circulație sînt dificil de descifrat și ca urmare accesibile unui număr foarte restrîns de cercetători. Credem, totuși, că unele dintre rezumate sînt excesiv de întinse, de pildă, cel de la doc. 1983 (p. 481—483) sau doc. 2418 (p. 595—597) etc. creîndu-se astfel o mare disproporție față de altele de numai cîteva rînduri, mai ales că după opinia noastră informațiile pe care le conțin nu sînt foarte importante.

Cei doi autori ai catalogului doresc a fi foarte buni cunoscători ai paleografiei grecești. Natalia Trandafirescu a alcătuit un foarte util glosar în condițiile în care documentele, în majoritate grecești, dar și în limbile română (1102 documente), italiană, germană, franceză etc. sînt pline de cuvinte sau expresii ce necesită a fi explicate (îndeosebi cele grecești²,

² Alte glosare de cuvinte grecești au fost deja publicate de Natalia Trandafirescu în „Revista Arhivelor”, vol. XXXIV, an XLIX (1972), nr. 1, p. 97—106; vol. XXXV, an L (1973),

¹ Cităm de pildă: *Merika ellenika egrafa euriscomena eis ta Arheia tou Boukourestiou*, în „Makedonika” tom XI, Salonic, 1971, p. 294—304; *Asociația centrală Filantropică din Dacia*, 1866, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXV, an L (1973), nr. 1, p. 17—29.

turcești și aromânești). Pentru a facilita cursivitatea textelor socotim că unele cuvinte ar fi trebuit să fie redacte în text în traducere românească. Altele, cum este de pildă „tagari“ (doc. 211, p. 93) nu figurează în glosar; ταγάρια însemnând *desagi* ar fi fost în avantajul clarității rezumatului să figureze în text: „desagi de porumb“. Dar desigur că acest exemplu, ca și altele care ar putea fi date, nu minimalizează deosebita strădanie a autoarei de a alcătui un glosar la texte așa de dificile, mai cu seamă în condițiile în care nu prea sînt precursori în literatura de specialitate.

Indicii de localități, nume proprii și de materii, care necesită un mare

nr. 2, p. 393—403; vol. XLI, an LVI (1979), nr. 4, p. 430—437; vol. XLII, an LVII (1980), nr. 1, p. 116—124.

Mustafa A. Mehmed, DOCUMENTE TURCEȘTI PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI, vol. II (1774—1791), (Izvoare orientale privind istoria României, V), Edit. Academiei R. S. România, București, 1983, 339 p. + X p. pl.

Este incontestabil că prin editarea și introducerea în circuitul științific a unor noi surse documentare, beneficiem de o reală sporire a posibilităților de investigare a trecutului nostru istoric. Aceasta este cu atât mai valoroasă în cazul izvoarelor orientale, în particular al documentelor turcești, care vin să clarifice și să completeze cu un plus de informație sau să infirmе cunoștințele noastre actuale în materie.

Ne facem deci o plăcută datorie să subliniem în aceste rânduri meritele neobositului cercetător Mustafa A. Mehmed, realizator al volumului de față, apărut sub egida Institutului de studii sud-est europene din București*.

Documentele conținute în volum provin în marea lor majoritate din actualul fond Documente istorice de la Arhivele Statului din București.

Pieseile din culegerea de față emană cele mai multe de la conducătorul suprem al Imperiului (sultanul). Așa sînt de pildă *beratele*, *hatt-i șerif*-urile (*hatt-i humayun*), firmele sau chiar poruncile (*hüküm*). O altă categorie

volum de muncă, dar sînt foarte utili unui asemenea gen de lucrare sînt, de asemenea, bine alcătuiți. Deși autoarea precizează că numele proprii au fost redacte așa cum apar ele în documente, socotim că măcar în indice ar fi trebuit să apară forma corectă a denumirii unei localități cum este de pildă Metovo (și nu Metova). Trebuie subliniată, de asemenea, și calitatea grafică a lucrării, și ca urmare a strădaniei redactorei volumului — Mioara Tudorică.

În concluzie, subliniem din nou utilitatea editării unor asemenea cataloage, care necesită un mare volum de muncă din partea autorilor, mai ales atunci cînd sînt foarte bine alcătuite, cum este cazul volumului de față, și așteptăm cu deosebit interes apariția celui de-al doilea volum.

OLGA CIGANCI

o constituie scrisorile vizirale, *buuruldi*-urile, sau alte acte ale autorităților otomane, militare sau civile. În fine, menționăm existența unui sector aparte de mărturii provenite din cancelaria domnilor fanarioți sau de la boieri, în numele lor (*arz*-uri, rapoarte sau felurite alte acte).

Volumul, se subliniază în *Introducere*, reflectă o gamă variată de aspecte din complexitatea raporturilor Țărilor Române cu Poarta în perioada 1774—1791 (p. XV).

Epoca istorică aleasă pentru ilustrarea documentară de Mustafa A. Mehmed este una din cele mai interesante, dar totodată și cele mai complexe din frământatul ev mediu românesc. Ea se deschide cu anul 1774, ales probabil de autor pentru semnificația particulară a Tratatului de la Küciük-Kainargi, ce marchează în mod evident declinul și decăderea puterii otomane, ca și începutul preponderenței Rusiei în această parte a continentului și sporirea influenței ei în problemele de politică internă și externă a Moldovei și Țării Românești.

O expresie concretă a acestei situații o constituie și războiul ruso-austro-turc dintre anii 1787—1792, ce a avut drept teatru parțial de operațiuni și Țările Române, cu toate consecințele decurgînd de aici, urmări reflectate între altele și de piesele documentare introduse în volum. Crono-

* Lucrarea reprezintă al doilea volum de această factură din colecția de „Izvoare orientale privind Istoria României“ (vezi Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, (1455—1774). Edit. Acad. R. S. România, București, 1976).

logic, volumul se încheie în 1791, momentul semnării păcii austro-otomane de la Șiștov, dar considerăm că autorul putea extinde limita volumului cu încă un an, mergînd pînă la semnarea tratatului de la Iași între Rusia și Imperiul Otoman, moment de mai mare însemnătate decît precedentul pentru Principatele Române.

Volumul se deschide cu documente care confirmă cu claritate privilegiile Moldovei și Țării Românești după pacea de la Kuciuk-Kainargi. Ele definesc de fapt conținutul regulamentelor privitoare la cele două țări române exprimate de obicei prin așa-numitele *nizam*-uri, ale căror clauze erau prevăzute în firmanse speciale sau în alte categorii de acte oficiale emise de Divanul imperial (*Divan-ı hümayün*) în numele sultanului.

Nu puține sînt documentele care relevă în chip neîndoielnic statutul aparte, de autonomie, recunoscut și stipulat ca atare și de autoritățile otomane pentru Moldova și Țara Românească (doc. 41, 64, 109).

O importantă categorie de mărturii prezente în volum se referă la relațiile economice cu Poarta (cereri de zaharea, solicitări de aprovizionare și furnituri militare pentru oști, scutiri de dări pentru negustorii care traversau teritoriul nostru, reglementări de vânzări de bunuri, note privind aplicarea tratatului de la Kuciuk-Kainargi, senedul din 1783 privind obligațiile economice față de Poartă).

Alte mărturii, cu conținut administrativ, ilustrează relațiile cu autoritățile otomane, cu dregătorii Porții, cu demnitarii din cetățile de margine (doc. 52, 53, 54).

Avînd în vedere specificul epocii este firesc să găsim în volum și unele elemente cu caracter militar (declarația de război a Porții din august 1787 și motivația sa (doc. 131, 134), echiparea și aprovizionarea flotei (doc. 130, 136, 140), cereri de efective pentru paza și apărarea hotarelor (doc. 156).

De un deosebit interes sînt informațiile sau precizările de ordin diplomatic pe care le conține volumul: relații asupra relațiilor internaționale

ale vremii, ecoul unor evenimente interne sau externe — răscoala lui Horea, războiul ruso-austro-otoman, pacea de la Șiștov (doc. 34, 45, 280). Tot la acest capitol subliniem faptul că o serie de documente confirmă o mai veche teză a istoriografiei noastre¹ referitoare la rolul domnilor Țărilor Române (fanarioți) de agenți diplomați ai Porții în relațiile internaționale (doc. 25, 29, 34).

Spațiul restrîns al prezentării noastre nu îngăduie enumerarea tuturor aspectelor conținute în volum (mult mai complexe și mai numeroase); în cele de mai sus am căutat să ne oprim numai asupra celor mai importante, după opinia noastră.

Volumul, apărut sub prestigioasa egidă a Editurii Academiei R. S. România, beneficiază de excelente condiții grafice.

Din motive de spațiu bănuim, documentele au fost date în traducerea românească (doar cu douăsprezece planșe la finele volumului), dar acribia recunoscută și probitatea profesională ale autorului fac ca orice îndoială asupra exactității transcrierii să fie aprioric exclusă. Regretăm însă absența din volum a unei table de materii care să conțină enumerarea registrelor documentelor (procedeu folosit de regulă în lucrări de asemenea anvergură), element util care ar fi înlesnit cercetătorului posibilitatea consultării volumului.

Acolo unde a considerat necesar, autorul a inserat — lucru binevenit — și termeni originali din limba turcă. Notele care însoțesc documentele sînt precise și la obiect.

În încheiere, un meritat cuvînt de prețuire Arhivelor Statului, păstrătoare în bune condiții a mărturiilor publicate, fără al căror prețios concurs înaintarea în procesul investigației istorice este de neconceput.

MARIAN STROIA

¹ Cf. V. Mihordea, *Les lignes du développement de la diplomatie roumaine au XVIII-e siècle*, în „Revue roumaine d'histoire“, IX, (1970), nr. 1, p. 48.